

IZVOARELE DREPTULUI COMUNITAR

ANUL UNIVERSITAR 2007-2008

CUPRINS

I.	Dreptul comunitar. Concept.....	4
II.	Sursele(izvoarele) dreptului comunitar. Presentare generala.....	5
II.1	Izvoarele primare ale dreptului comunitar european.....	5
II.1.1	Tratatul de comunitate.....	6
II.1.2	Autonomia Tratatelor de comunitate.....	7
II.1.3	Structura Tratatelor.....	8
II.1.4	Autoritatea Tratatelor.....	9
II.1.5	Durata Tratatelor institutive.....	9
II.1.6	Sfera de aplicare teritorială a Tratatelor institutive.....	10
II.1.7	Conținutul Tratatelor de comunitate.....	10
II.2	Izvoarele derivate ale dreptului comunitar.....	16
II.2.1	Actele de comunitate cu forță juridică obligatorie.....	16
II.2.2	Actele de comunitate fără forță juridică obligatorie.....	18
II.3	Izvoarele complementare.....	19
II.3.1	Actele interne ale instituțiilor de comunitate.....	19
II.3.2	Actele sui generis.....	19
II.4	Acordurile internaționale la care sunt parte Comunitățile europene-izvoare de drept comunitar.....	20
II.5	Izvoarele nescrise.....	22
II.5.1	Principiile generale ale dreptului comunitar.....	22

II.5.2 Jurisprudența Curții Europene de la Luxemburg. Metoda de interpretare utilizată de C.J.C.E..23

Bibliografie.....25

I. Dreptul comunitar. Concept

Dreptul comunitar reprezintă o ordine juridică nouă, autonomă față de ordinea juridică internațională, și totodată integrată în sistemul juridic al statelor membre.¹

Dreptul comunitar primar este considerat a fi format din cele trei tratate institutive și din tratatele modificatoare, în timp ce prin dreptul comunitar derivat se înțeleg actele comunitare, adoptate pe baza tratatelor comunitare. Într-un sens larg însă, în dreptul comunitar pot fi încadrate și regulile nescrise aplicabile relațiilor comunitare, jurisprudența C.E.J. și principiile de drept comune statelor membre.

La început, primele norme juridice de drept comunitar au luat naștere ca urmare a voinței suverane a statelor membre, care, prin intermediul unor tratate internaționale clasice, au acceptat să renunțe la o parte din suveranitatea lor și să se supună deciziilor unor organe supranaționale. Ulterior, aceste organe cu caracter suprastatal au creat la rândul lor norme de drept comunitar, aplicabile la nivelul întregului spațiu comunitar. Noile state care s-au alăturat primelor șase au semnat tratate internaționale clasice de aderare la o organizație internațională, din acel moment intrând în spațiul de acțiune al dreptului comunitar derivat, al „acquis-ului comunitar”.

O altă clasificare a dreptului comunitar distinge între dreptul comunitar instituțional – normele juridice aplicabile organizării și funcționării instituțiilor comunitare, și dreptul comunitar material – regulile aplicabile în anumite domenii, de exemplu libera circulație a persoanelor, concurența comercială, etc.

Dreptul comunitar, fiind, în mod direct (tratatele comunitare) sau indirect (actele comunitare) o creație a statelor membre, poate fi privit sub trei aspecte: este un drept supranațional, „comunitar”; este un drept distinct de dreptul intern al statelor membre; în același timp el este un drept integrat în dreptul intern al statelor membre, în ordinea juridică națională.

Văzând aceste trasături, putem afirma că dreptul comunitar este în același timp un drept propriu fiecărui stat membru, dar și comun tuturor statelor membre.

¹ D.C. Dragoș – „Uniunea Europeană. Instituții .Mecanisme”, Ediția 2, Editura All Beck, București, 2005

Dreptul comunitar este aplicabil cu prioritate în ordinea juridică națională a statelor membre, în raport cu dreptul intern al acestora.

„Prioritatea”, „supremația” sau „superioritatea” dreptului comunitar implică două aspecte:

a) prin legi (sau alte acte normative, evident) naționale posteroare nu pot fi modificate sau abrogate dispoziții normative comunitare, orice astfel de lege fiind nulă și inaplicabilă;

b) normele comunitare posteroare pot modifica sau face inaplicabile norme juridice naționale. Administrația și judecătorii naționali vor asigura corelarea necesară și vor lăsa inaplicabile, dacă este cazul, normele interne contrare dreptului comunitar, fără a aștepta intervenția legiuitorului național de abrogare a acestora.²

II. Sursele (izvoarele) dreptului comunitar. Prezentare generală

Prin sursa a dreptului comunitar înțelegem forma juridică de transpunere a normelor juridice, a regulilor ce guvernează conduita subiecților de drept ce participă la raporturile juridice comunitare.

Regimul izvoarelor (enumerarea și ierarhia acestora) rezultă nu numai din Tratatul institutiv, ci și din practica instituțiilor și a statelor membre, precum și din sistematizarea realizată de chiar Curtea de Justiție a Comunităților europene.

„Nucleul central” și cantitativ preponderent este reprezentat prin ceea ce poartă denumirea de drept comunitar în sens restrâns; este vorba despre Tratatul institutiv, ca izvoare primare, precum și de regulile conținute în actele luate de către instituțiile comunitare pentru aplicarea acestor Tratat, ca izvoare derivate.

Însă, în sens larg, dreptul comunitar reprezintă totalitatea regulilor aplicabile în această nouă ordine juridică. Astfel, se poate vorbi despre izvoare nescrise, precum principiile generale de drept sau jurisprudența Curții ori izvoare care își au originea în afara ordinii juridice comunitare, ca dreptul izvorât din relațiile externe ale Comunităților sau dreptul complementar apărut prin acte convenționale încheiate de către statele membre pentru aplicarea Tratatelor.

II.1 Izvoarele primare ale dreptului comunitar european

Dreptul comunitar primar este constituit din cele trei Tratat care au pus bazele Comunităților europene, precum și din Tratatul și actele care le modifică, completează și adaptează. Cu alte cuvinte, este vorba despre un număr impresionant de instrumente convenționale, proprii uneia sau alteia dintre Comunități sau comune celor trei.

II.1.1 Tratatul comunitar

Tratatul originar. Pentru Comunitatea europeană a cărbunelui și oțelului, principalul instrument a fost Tratatul de la Paris, din 18 aprilie 1951, care a intrat în vigoare la 23 iulie 1952. Tratatul era însoțit de numeroase anexe și protocoale adiționale, care aveau aceeași valoare ca și Tratatul însuși.

² Idem

Pentru Comunitatea economica europeana si Comunitatea europeana a energiei atomice, principalele tratate sunt cele doua texte semnate la Roma, la 25 martie 1957, însoțite si ele de numeroase anexe si protocoale, dintre care cel mai important este Statutul Băncii Europene de Investiții; acestora li se adaugă, in special, Protocoalele semnate la 17 aprilie 1957, la Bruxelles, cu privire la privilegiile si imunitățile comunitare si la Curtea de justiție. Toate aceste acte au intrat in vigoare la 14 ianuarie 1958.

Tratatele si actele modificatoare. O prezentare exhaustiva de actualitate a acestor tratate si acte modificatoare este dificil de realizat, daca nu chiar imposibil, in măsura in care modificările si completările aduse Tratatelor institutive rezulta nu numai din tratate propriu-zise, ci si din actele instituțiilor comunitare, sau din acte care au o natura juridica speciala: „deciziile” care trebuie sa fie ratificate de către statele membre.

Dintre cele mai importante modificări aduse celor trei Tratatate, amintesc:

- Actele prin care s-au pus bazele instituțiilor comune: Convenția cu privire la anumite instituții comune, semnata si intrata in vigoare in același timp cu Tratatul de la Roma; Tratatul instituind un Consiliu unic si o Comisie unica pentru Comunitati si Protocolul unic cu privire la imunitati si privilegii, semnate la Bruxelles, la 8 aprilie 1965 si intrate in vigoare la 1 iulie 1967,
- „Tratatele bugetare”, cu privire la creșterea puterii financiare a Parlamentului european, semnate la Luxemburg, la 22 aprilie 1970 (intrat in vigoare la 1 ianuarie 1971) si la Bruxelles, la 22 iulie 1975 (intrat in vigoare la 1 iunie 1977);
- Decizia din 21 aprilie 1970, cu privire la înlocuirea contribuțiilor financiare prin resurse proprii Comunitatilor, intrata in vigoare la 1 ianuarie 1971, înlocuita ulterior prin Decizia din 31 decembrie 1994.
- Decizia din 20 septembrie 1976, cu privire la alegerea reprezentanților Adunării prin sufragiu universal direct, intrata in vigoare la 1 iulie 1978;
- Actele de aderare care adaptează si completează tratatele anterioare.

Cele trei tratate “compozite”. Actul unic European, semnat la Luxemburg si la Haga, la 17 si 28 februarie 1986, intrat in vigoare la 1 iulie 1987, Tratatul asupra Uniunii Europene, semnat la Maastricht, la 7 februarie 1992 si Tratatul de la Amsterdam, semnat la 2 octombrie 1997 sunt izvoare ale dreptului comunitar si au un caracter compozit. Ele nu constituie dreptul comunitar asimilat Tratatelor comunitare decât in măsura in care acestea, prin dispozițiile pe care le conțin, modifica Tratatul comunitare.³

Tratatul de la Amsterdam are o structura inedita, in trei părți. Prima, cea mai substanțiala, conține “modificări de fond” aduse Tratatului asupra Uniunii Europene si celor trei Tratatate comunitare. Cea de-a doua parte realizează o “simplificare” a Tratatelor comunitare, cuprinzând si anexele si protocoalele lor, in scopul suprimării dispozițiilor caducei si adaptării, in consecința, a textului din anumite dispoziții. Cea de-a treia parte, in afara dispozițiilor generale si finale, obișnuite intr-un astfel de Tratat, realizează o „renumerotare”, făcând sa dispară, astfel, juxtapunerea articolelor identificate prin cifre

³ A.Fuerea – “Drept comunitar European. Partea generala”, Editura All Beck, Bucuresti, 2003

sau prin litere, din Tratatul asupra Uniunii Europene si din Tratatul instituind Comunitatea Europeana.

II.1.2 Autonomia Tratatelor comunitare

Tratatul de la Bruxelles, denumit „Tratatul de fuziune”, nu a unificat decât instituțiile celor trei Comunitati europene, dar prevede faptul ca aceste instituții isi vor exercita atribuțiile si puterile in cadrul fiecărei Comunitati, conform dispozițiilor din fiecare Tratat.

Astfel, regulile speciale din Tratatul instituind C.E.C.O. nu se vor aplica in cadrul C.E. Tot astfel, de fiecare data când Tratatul instituind C.E.C.O. reglementează intr-un mod exhaustiv, Tratatul instituind C.E. nu se va aplica. In schimb, in cazul in care ar exista o lacuna in Tratatul special, dispozițiile Tratatului, ca si cele ale dreptului derivat din cadrul C.E.E. se pot aplica produselor din Tratatul instituind C.E.C.O., fara ca un act special sau o alta interpretare ori declarație interpretativa sa fie necesara.

In prezent, aceasta independenta a Tratatelor este temperata de Curtea de justiție prin faptul ca aceasta promovează o mai mare armonie in interpretarea dispozițiilor celor trei Tratatate in lumina unuia dintre ele.

II.1.3 Structura Tratatelor

Preambului si dispozițiile preliminarii. Obiectivele finale, statale si politice, care i-au animat pe șefii statelor fondatoare, apar in termeni similari la începutul si la finalul preamburilor. Obiectivele socio-economice, proprii fiecăreia dintre cele trei Comunitati, sunt enunțate intr-unul din pasajele preamburilor si reluate, apoi, in mod concis, in articolele preliminarii ale Tratatelor, care enumera diferitele acțiuni care trebuie sa fie întreprinse de către instituțiile comunitare pentru realizarea lor. Toate aceste dispoziții conțin obiective si principii cu caracter general si nu sunt aplicabile direct; totuși, ele nu trebuie considerate simple declarații de intenție.

Clauzele instituționale. Clauzele instituționale sunt cele care asigura buna funcționare a „sistemului instituțional” al Comunitarilor europene, in sens larg, așa cum este el descris in prima parte.

Clauzele materiale. Din punct de vedere cantitativ, clauzele materiale reprezintă cea mai mare parte a Tratatelor. Acestea sunt dispoziții care definesc regimul economic si cel social instituite de către Tratatate. In mod firesc, aceste clauze sunt substanțial diferite, de la un Tratat la altul, in funcție de domeniul pe care-l reglementează si de soluțiile oferite; mai mult, in cadrul Tratatului instituind C.E. figurează diferențe, mai ales in ceea ce privește sectoarele si activitățile economice.

In ceea ce privește natura si efectele dispozițiilor materiale ale Tratatelor, trebuie sa se facă o diferență importanta intre dispozițiile direct aplicabile, care, prin ele insele, dau naștere la drepturi pe care particularii le pot invoca si dispozițiile care trebuie sa facă obiectul unei prealabile masuri de aplicare care emana fie de la instituții, fie de la statele membre.

Clauzele finale. Ca in orice tratat internațional, clauzele finale vizează modalitățile de angajare a părților, precum și intrarea în vigoare și revizuirea lor.

Tratatele solemne, cele comunitare pot fi supuse rectificării de către fiecare stat contractant, conform regulilor constituționale și nu pot intra în vigoare decât după depunerea instrumentului de ratificare de către toate statele semnatare.

II.1.4 Autoritatea Tratatelor

Prioritatea Tratatelor. Regulile din Tratatetele comunitare se găsesc în vârful ierarhiei ordinii juridice comunitare. Ele se situează deasupra tuturor celorlalte izvoare ale dreptului comunitar, fără nici o excepție.

Revizuirea Tratatelor comunitare. Inițiativa aparține fie guvernelor statelor membre, fie Comisiei europene, ceea ce exclude, în special, faptul că Parlamentul european să poată declanșa, formal, procedura și îl obliga, în fapt, să recurgă la mijloacele sale de presiune asupra Comisiei. Proiectul cu privire la revizuirea unui Tratat trebuie, mai întâi, să fie supus Consiliului care, după consultarea Parlamentului și, în anumite cazuri, a Comisiei și Consiliului B.C.E., deliberează în vederea emiterii unui aviz favorabil, cu majoritate simplă. Apoi, președintele Consiliului convoacă, într-o conferință diplomatică, reprezentanții guvernelor statelor membre care negociază și hotărăsc de comun acord conținutul tratatului de revizuire, care nu va intra în vigoare decât după ce a fost ratificat de către toate statele membre, conform regulilor lor constituționale.

O problema care s-a pus cu privire la revizuirea Tratatelor comunitare este aceea cu privire la posibilitatea pe care ar avea-o statele membre de a revizui Tratatetele în afara cerințelor pe care acestea le prevăd, eludând, în special, faza comunitară. O asemenea eventualitate pare a fi improbabilă, a fortiori, după alegerea directă a Adunării și nu ar putea să producă decât o inadvertență într-un „acord mixt” sau într-o convenție încheiată de statele membre pentru aplicarea Tratatelor.

Anumite dispoziții din Tratatetele comunitare pot face obiectul numai al revizuirii comunitare, adică prin eludarea, de această dată, a fazei diplomatice. Această procedură „simplificată” de revizuire cunoaște o sferă de aplicare foarte largă.

II.1.5 Durata Tratatelor institutive

Spre deosebire de Tratatul de la Paris, care a fost încheiat pentru o perioadă de 50 de ani, Tratatetele de la Roma sunt încheiate pentru o durată nedeterminată, ceea ce exprimă dorința autorilor de a releva caracterul lor de angajament irevocabil.⁴

Amploarea efectelor concrete ale participării statelor membre la Comunitati apare ca un veritabil factor de ireversibilitate a angajamentelor comunitare.

II.1.6 Sfera de aplicare teritorială a Tratatelor institutive

⁴ A.Fuerea – “Drept comunitar European.Parte generală”, Editura All Beck, București, 2003

Teritoriul comunitar, la care, adeseori, face referire Curtea de justiție a Comunitatilor europene, apare ca fiind un teritoriu funcțional, cu o geometrie variabila, potrivit competențelor comunitare. Dreptul comunitar se aplica oricărui teritoriu în care statele membre acționează în câmpul de competențe atribuite Comunitatilor europene.

În ceea ce privește spațiile cu regim juridic special, s-a decis ca spațiul aerian, apele interioare și marea teritorială ale statelor membre, care sunt prelungiri ale teritoriului, între, în principiu, în sfera de aplicare a Tratatelor comunitare, cu excepția problemelor care țin de dreptul intern.

Limitele teritoriului comunitar nu exclud aplicarea dreptului comunitar acțiunilor externe ale Comunitatii, însă numai acțiunilor care au efecte în interiorul teritoriului comunitar.

II.1.7 Conținutul Tratatelor comunitare

Tratatul de la Paris instituind C.E.C.O. După 9 luni de negocieri, 6 state europene (Germania, Franța, Italia, Luxemburg, Belgia și Olanda) au semnat, la 18 aprilie 1951, la Paris, Tratatul instituind C.E.C.O., intrat în vigoare la 23 iulie 1952.

Negocierile au durat aproape 1 an din cauza problemelor fundamentale care au fost ridicate și cărora Jean Monnet avea să le dea răspunsul adecvat. Nu a fost vorba, însă, despre o negociere diplomatică clasică. Reprezentanții celor 6 guverne s-au întâlnit pentru „a inventa” un sistem juridico-politic cu totul nou și care avea să fie durabil.

Preambulul Tratatului C.E.C.O., constituit din 5 paragrafe scurte, conține toată filozofia care i-a inspirat și îi inspiră pe promotorii construcției europene:

„Considerând ca pacea mondială nu poate fi rezolvată decât prin eforturi creatoare pe măsura pericolelor care o amenință;

Convinși ca o Europă organizată și puternică poate să aducă civilizației o contribuție indispensabilă menținerii relațiilor pacifiste;

Conștienți ca Europa nu se va construi decât prin realizări concrete care să creeze, mai întâi, o solidaritate de fapt și prin stabilirea unor baze comune de dezvoltare economică;

Preocupați să contribuie, prin expansiunea producțiilor lor fundamentale, la ridicarea nivelului de trai și la progresul acțiunilor de pace;

Hotărâsc să substituim rivalităților seculare o fuziune a intereselor lor esențiale, la a fonda, prin instaurarea unei Comunități economice, primele baze ale unei comunități mai largi și mai profunde între popoarele rivale vreme îndelungată prin divizări sângeroase și să punem bazele unor instituții capabile să orienteze un destin de acum înainte comun(...)”.

Din cuprinsul Tratatului se pot desprinde 4 principii comunitare, preluate din Planul Schuman, care constituie baza edificiului comunitar actual, și anume: superioritatea instituțiilor, independența instituțiilor comunitare, colaborarea între instituții, egalitatea între state.

Tratatul C.E.C.O. dotează Comunitatea cu o structură instituțională proprie, originală, ce cuprinde următoarele instituții:

- Înalta Autoritate – ca instituție supranațională, chemată să vegheze și

sa pună in valoare interesele proprii ale organizației. Înalta Autoritate este compusă din 9 persoane independente numite de cele 6 state membre fondatoare, care reprezintă principala instituție cu puteri decizionale atât pentru statele membre, cât și pentru persoanele juridice din cele două industrii și avea responsabilitatea de a implementa obiectivele Tratatului.

- Consiliul Special de Miniștri – constituit ca instituție interguvernamentală pentru apărarea intereselor țărilor membre. Consiliul este alcătuit din câte un reprezentând al fiecărui guvern, cu rol consultativ și anumite puteri de decizie, în același timp, în realizarea obiectivului de a armoniza activitatea statelor cu cea a Înaltei Autorități.

- Adunarea Comuna – reprezenta interesele popoarelor statelor membre. Este o instituție de control democratic al factorului executiv (bi-executiv: Înalta Autoritate de Miniștri). Adunarea parlamentară este alcătuită din delegați ai Parlamentelor naționale cu competențe de supraveghere.

- Curtea de Justiție – instituție jurisdicțională care asigura respectarea normelor juridice ale Comunității. Curtea de Justiție este alcătuită din 9 judecători cu sarcina de a aplica și interpreta dispozițiile Tratatului.

Tratatele de la Roma instituind C.E.E. și Euroatom/C.E.E.A. Tratatul

CEEa are ca obiectiv crearea condițiilor necesare pentru dezvoltarea industriei nucleare. În acest sens au fost instituite politici comune pentru cercetare, standarde de siguranță, investiții, furnizarea de materiale nucleare și alte acțiuni pentru crearea unei piețe comune în acest domeniu. Semnarea

Tratatelor de la Roma a urmat Conferinței de la Messina – Italia (1-3 iulie 1953) a miniștrilor de externe, când cele 6 state semnatare ale Tratatului de la Paris instituind C.E.C.O. au hotărât: extinderea sistemului și la alte domenii economice, amortizarea politicilor sociale și organizarea unei piețe nucleare comune. Astfel, la 25 martie 1957, la Roma, au fost semnate 2 tratate, instituind, pe de o parte, Comunitatea economică europeană și, pe de altă parte, Comunitatea europeană a energiei atomice. Tratatul a fost încheiat pentru o durată nedeterminată și a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1958, după ratificarea lor de către Germania, Franța, Luxemburg, Italia, Belgia și Olanda.

Tratatul de la Roma a marcat un recul al supranationalității, însă ele au prevăzut posibilități de integrare, prin extinderea competențelor Adunării parlamentare și prin trecerea la votul majoritar în cadrul Consiliului.

Printre obiectivele Comunității prevăzute de Tratatul instituind C.E.E. amintesc: instituirea unei piețe comune și apropierea progresivă a politicilor economice ale statelor membre; promovarea unei dezvoltări armonioase a activităților economice în ansamblul Comunității; o extindere continuă și echilibrată; o stabilitate mărită; o creștere accelerată a nivelului de trai; relații mai strânse între statele membre; armonizarea politicilor economice ale statelor membre; stabilirea unor politici sectoriale comune în domeniul agriculturii, al transporturilor, al relațiilor comerciale externe.

Având un caracter general, prevederile Tratatului nu creează obligații juridice în mod direct; importanța lor fiind aceea că sunt utilizate în interpretarea dreptului comunitar în direcția atingerii obiectivelor C.E.E.

Tratatul instituind Euroatom urmărește formarea și dezvoltarea unei industrii nucleare europene, impunându-se sarcini multiple: dezvoltarea cercetării și difuzarea

cunoștințelor tehnice; asumarea unei funcții de reglementare a aprovizionării statelor cu combustibili nucleari și minereuri; înființarea unei piețe nucleare.

Actul unic european. Actul unic european marchează o nouă etapă în procesul de realizare a pieței interne comunitare și a relansat acțiunea comunitară, reprezentând un moment foarte important al istoriei Uniunii Europene.

Actul unic european vizează transformarea relațiilor statelor membre într-o Uniune Europeană, subliniind faptul că cele trei comunități europene sunt fondate prin Tratatul institutiv, cu modificările și completările subsecvente. În plus, Acordul unic european aduce și el o serie de modificări tratatelor institutive. Astfel, în materie instituțională, extinde votul Consiliului la majoritate calificată, este introdusă procedura de cooperare în anumite domenii și permite înființarea unei noi jurisdicții comunitare de primă instanță menită să ușureze activitatea Curții. Actul unic european urmărește dezvoltarea cooperării politice europene, stabilindu-se obligația de consultare a statelor membre în orice problemă de politică externă care are un interes general.

Actul unic european a fost semnat, la 17 februarie 1986, de 9 din cele 12 state membre și, la 28 februarie 1986, de celelalte 3: Italia, Danemarca și Grecia. A.U.E. a intrat în vigoare la 1 iulie 1987.

Preambulul A.U.E. prevede „transformarea relațiilor statelor membre într-o Uniune Europeană”.

A.U.E. își stabilește ca obiectiv esențial desăvârșirea Pieței interne. Fixarea datei de 31 decembrie 1992, ca data a realizării definitive a Pieței interne, are valoarea unui angajament, statele membre trebuind să adopte măsurile necesare atingerii acestui obiectiv, în termenul prevăzut.

Incontestabilul succes al Actului unic european se traduce, în mod special, prin importanța producției legislative a Comunității vizând desăvârșirea Pieței interne, însoțită de dezvoltarea practicii de vot a Consiliului.⁵

Meritul Actului unic european rezidă în faptul că, pentru prima oară într-un tratat internațional ratificat, este menționată Uniunea Europeană, ca obiectiv al statelor membre.

La 1 ianuarie 1995, Comunitățile celor 370 milioane de locuitori devin cea mai mare piață unificată din lume.

Tratatul de la Maastricht asupra Uniunii Europene. Prin Tratatul privind Uniunea Europeană de la Maastricht Părțile contractante au instituit Uniunea Europeană, cu structura pe trei piloni. În cadrul primului pilon sunt unificate instituțiile celor trei comunități (Comunitatea Economică Europeană devine Comunitatea Europeană), însoțite de politici și forme de cooperare în domeniile politicii externe și de securitate comună (PESC-ce formează al doilea pilon), ale justiției și ale afacerilor interne (JAI-ce formează al treilea pilon). Uniunea are la bază principii comune statelor membre, respectiv libertatea, democrația și respectarea drepturilor omului.

La trei ani și jumătate după intrarea în vigoare a Actului unic european, procesul evolutiv al construcției comunitare a fost relansat, prin adoptarea unor texte care, după ce au luat o formă juridică și au fuzionat cu dispozițiile privind Uniunea politică și Uniunea economică și monetară, s-au concretizat într-un Tratat asupra Uniunii Europene, semnat

⁵ idem

la 7 februarie 1992, la Maastricht. Tratatul de la Maastricht asupra Uniunii Europene a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993.

Tratatul prezintă Uniunea ca „o nouă etapă în procesul care pune bazele unei uniuni fără încetare mai strânsă între popoarele Europei, în care deciziile sunt luate cât mai aproape posibil de cetățeni”. Uniunea „este fondată pe Comunitățile europene completate de politicile și formele de cooperare instaurate de prezentul Tratat. Ea are ca misiune să organizeze, într-un mod cât mai coerent și solidar, relațiile între statele membre și între popoarele lor”.

Modificările cele mai importante au vizat Tratatul instituind Comunitatea europeană (C.E.), ale cărei obiective sunt redefinite în funcție de modificările aduse competențelor comunitare și în care au fost introduse unele schimbări de natură instituțională. Celelalte 2 Tratamente constitutive (C.E.C.O. și Eutoatom) nu au fost modificate decât în măsura armonizării dispozițiilor instituționale ca schimbările aduse Tratatului instituind C.E.

Conform Tratatului, Uniunea își propune următoarele obiective:

- Promovarea unui progres economic și social echilibrat și durabil, în special prin crearea unui spațiu fără frontiere interne, prin întărirea coeziunii economice și sociale și prin stabilirea unei uniuni economice și monetare incluzând în perspectivă, o monedă unică;

- Afirmarea identității sale pe scena internațională, în special prin punerea în aplicare a unei politici externe și de securitate comune, care ar putea conduce la momentul potrivit la o apărare comună;

- Întărirea drepturilor și intereselor resortisanților statelor membre;

- Dezvoltarea unei cooperări strânse în domeniul justiției și afacerilor Interne;

- Menținerea integrală a aquis-ului comunitar și dezvoltarea acestuia;

- Propune o nouă dimensiune, extraeconomică, a Uniunii;

- Cetățenia europeană – Uniunea recunoaște cetățenii statelor membre ca fiind cetățeni ai Uniunii Europene;

- Introduce pentru prima dată problematica mediului;

- Dezvoltarea politicilor sociale (de exemplu prin evidențierea unor acțiuni concrete ce trebuie dezvoltate în acest domeniu).

Tratatul de la Amsterdam. Data de 1 mai 1999 a fost marcată de intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam, care modifică Tratatul asupra Uniunii Europene. Prin Tratatul de la Amsterdam, Uniunea Europeană este, într-o anumită măsură, transformată. Noi sarcini îi sunt încredințate, rolul cetățeanului este accentuat, iar caracterul democratic al instituțiilor este consolidat. Deși construcția comunitară s-a dezvoltat, în sens istoric, în jurul obiectivelor economice, accentul este pus, de acum înainte, pe responsabilitățile politice ale Uniunii, atât în interior, cât și în restul lumii.

Tratatul de la Amsterdam se prezintă ca o revizuire a Tratatelor institutive, deși ele au fost modificate de Tratatul de la Maastricht.

Tratatul de la Nisa. Tratatul de la Nisa nu a modificat structura Uniunii, promovând doar măsuri instituționale privind modul de votare în consiliu și componența Comisiei. Modificările importante include regulile de procedură ale Curții și Tribunalului

de Primă Instanță, ce vor judeca în complete, numai în mod excepțional Curtea rămânând să judece în plen. A fost prevăzută posibilitatea de a crea complete specializate, ale căror hotărâri pot fi apelate la tribunalul de Primă Instanță.

Reuniunea de la Nisa a reprezentat e etapa necesara in evoluția construcției europene, tocmai pentru realizarea obiectivelor acesteia.

Perspectiva aderării a noi state a generat, in mod implicit, necesitatea unor schimbări in sensul perfecționării si adaptării instituțiilor comunitare la noile realitati.

Reforma de la Nisa a pregătit cadrul instituțional al Uniunii pentru extinderea sa, dar s-a afirmat si necesitatea realizării unei dezbateri mai largi si aprofundate cu privire la viitorul Uniunii. Astfel, s-a prevăzut ca, începând cu anul 2001, presedintiile in exercițiu ale Uniunii sa încurajeze dezbaterea, in cooperare cu instituția Comisiei, cu participarea Parlamentului european, in asociere cu parlamentele naționale, cu mediile politice, economice si universitare, cu reprezentanții societatii civile, ca si cu statele membre.

Temele asupra cărora se vor purta aceste dezbateri sunt: simplificarea Tratatelor; delimitarea competentelor; statutul Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, după proclamarea sa la Nisa; rolul parlamentelor naționale in arhitectura europeana.

Modificările tratatelor ce constituie surse primare ale dreptului comunitar sunt supuse adoptării unanime de către statele membre și aprobării de către parlamentele naționale.

Se poate lesne observa că izvoarele primare ale dreptului comunitar sunt diverse și datorită acestui fapt pot apărea o serie de contradicții sau incompatibilități. În general acestea se rezolvă prin aplicarea principiilor incidente în cazul conflictului de drept: norma mai recentă are prioritate față de cea veche; norma specială are prioritate față de cea generală.

II.2 Izvoarele derivate ale dreptului comunitar

II.2.1 Acte comunitare cu forța juridica obligatorie

Din categoria actelor de drept derivat fac parte o serie de acte care au la baza Tratatul, de unde si denumirea lor, care indica faptul ca adoptarea lor se fundamentează pe dreptul primar.

Regulamentul. Regulamentul are aplicabilitate generala. El este obligatoriu in toate elementele sale si este direct aplicabil in toate statele membre”.⁶ Faptul că regulamentul are aplicabilitate generală înseamnă că se aplică, în mod abstract, tuturor persoanelor care intră în sfera lui de aplicare.

Regulamentul se aplică în statele membre fără nici un fel de modificări, iar persoanele fizice sau juridice pot invoca prevederile acestuia. În fața instanțelor sau organelor administrative naționale, nefiind necesară transpunerea în legislația națională. Aplicabilitatea directă a regulamentului implică faptul că acesta creează imediat drepturi

⁶D.C.Dragoș – „Uniunea Europeană. Instituții. Mecanisme”, Ediția 2, Editura All Beck, București, 2005

și obligații pe care particularii le pot valorifica atât în relație cu autoritățile naționale (efect direct vertical), cât și în raport cu alți particulari (efect direct orizontal).

Regulamentele sunt de două tipuri: de baza și de executare. Cele de baza sunt, în principiu, de competența exclusivă a Consiliului sau a cuplului Consiliu/Parlament. Regulamentele de executare pot fi adoptate și de Consiliu, dar, cel mai des, sunt adoptate de Comisie. Datorită aplicabilității directe a regulamentului, jurisdicțiile naționale sunt competente să controleze conformitatea măsurilor naționale de executare cu regulamentul.

Se poate afirma, în concluzie, că regulamentul este actul cel mai eficient și complet din multitudinea instrumentelor legislative puse la dispoziția instituțiilor comunitare, beneficiind de aplicabilitate generală, de obligativitate în toate elementele sale, fiind, în același timp, direct aplicabil în toate statele membre.

Decizia. Decizia este obligatorie în toate elementele sale pentru destinatarii pe care îi desemnează”. Decizia este deci, prin natura sa, un act individual care produce efecte pentru unul sau mai mulți destinatari, care pot fi: statele membre sau particularii. Decizia se deosebește de regulament prin absența aplicabilității generale. Din punct de vedere însă al aplicabilității directe, se poate întâmpla, totuși, ca decizi adresate unui stat membru să implice luarea de către acesta a unor măsuri destinate punerii sale în aplicare.⁷

În cadrul deciziei se stabilesc atât rezultatul ce urmează să fie atins, cât și modalitățile de aplicare.

Atunci când se adresează persoanelor fizice sau juridice, efectele deciziei sunt imediate. Deciziile adresate unui stat sau statelor membre sunt obligatorii pentru toate instituțiile aceluși stat, inclusiv pentru sistemul judiciar. În consecință, în temeiul supremației dreptului comunitar, instituțiile sunt obligate să se abțină de la aplicarea normelor naționale de natură să afecteze aplicarea deciziei. În anumite circumstanțe (atunci când instituțiile comunitare impun prin decizie statului membru un anumit tip de acțiune), deciziile pot avea efect direct și pot fi invocate de o persoană fizică sau juridică într-un litigiu cu o autoritate publică.

Deciziile se adoptă de către Consiliu la propunerea Comisiei sau, în situații mai rare, din proprie inițiativă. Comisia poate, în anumite cazuri, să emită decizii fie din proprie inițiativă, fie prin abilitare din partea Consiliului.

Directiva. Directiva comunitară continuă să apară ca având „un obiect normativ neidentificat”. Directiva leagă orice stat membru destinat în ceea ce privește rezultatul de atins, lăsând instanțelor naționale competența în ceea ce privește forma și mijloacele”.⁸

În primul rând, directiva este un act care „leagă”, adică în act obligatoriu, la fel ca regulamentul și decizia. În al doilea rând, directiva, asemănător cu decizia individuală și spre deosebire de regulament, nu este obligatorie decât pentru destinatarii pe care îi desemnează.

Există două categorii de directive și anume: directiva de bază (este adoptată pe baza Tratatelor), și directiva de execuție (pentru executarea celei dintâi).

⁷ Idem

⁸ A. Fuerea – “Drept comunitar European. Partea generală”, Editura All Beck, București, 2003

Directiva apare ca un instrument folosit la nivel comunitar in vederea armonizării legislațiilor naționale, de depășire a diferențelor, a contradicțiilor, de multe ori substanțiale, dintre reglementările interne ale diverselor state membre ale U.E.

O directiva nu va fi niciodată aplicabila in mod direct in statele destinate, deoarece ea va avea întotdeauna nevoie de masuri naționale de executare, de transpunere in dreptul intern, chiar si in cazul directivelor cu un grad foarte mare de claritate, precizie si detalieri.

Supremația directivelor in fata dreptului național a fost confirmata prin deciziile Curții Europene de Justiție, in sensul existentei unei obligații pentru administrația si justiția statelor membre de a interpreta legislația naționala in conformitate cu dispozițiile directivelor, după intrarea lor in vigoare.

II.2.2 Acte comunitare fara forța juridica obligatorie

In afara actelor derivate cu caracter obligatoriu, exista o categorie de acte adoptate de către instituțiile sau organele comunitare care nu au caracter obligatoriu in sensul pe care îl cunoaștem in cazul regulamentelor, deciziilor si directivelor; este vorba despre recomandare si aviz.

Recomandarea. Recomandările si avizele nu au nici un efect constrângător, cu excepția recomandărilor C.E.C.O., care aveau același efect ca cel al directivelor. Obiectul recomandărilor este acela de a invita destinatarul sa adopte o anumita conduita. Recomandarea reprezintă, uneori, un substitut pentru adoptarea unei directive, pornind de la premisa încrederii in autodisciplina destinatarilor săi. In situația in care luarea in considerare a recomandării eşuează, aceștia din urma știu ca va fi tradus conținutul recomandării intr-un act constrângător din punct de vedere juridic. In alte cazuri, recomandarea vizează un cadru general de acțiune.

Recomandările, formulate de către Consiliu sau Comisie, sunt de cele mai multe ori invitații adresate statelor membre de a-si modifica legislația națională și de a o adapta unui cadru general propus. De cele mai multe ori, recomandările preced acte cu caracter obligatoriu ale Comunității (regulament, directivă, decizie). Comisia are competența de a formula recomandări sau opinii în domeniile prevăzute în tratat, nu numai unde este prevăzut expres acest lucru, ci și atunci când consideră necesar.⁹

Avizul. Acest act comunitar este folosit pentru a exprima un punct de vedere. In ceea ce privește obligativitatea solicitării sale de către instituțiile comunitare, avizul poate fi obligatoriu sau facultativ.

Categoria avizelor obligatorii se subclasifica, din punctul de vedere al respectării sale de către solicitant, in: avize consultative, a căror respectare ramane la latitudinea celui care este obligat sa îl ceara si avize conforme, a căror respectare este obligatorie. Bineînțeles, avizele facultative nu pot fi decât consultative.

Foarte multe avize sunt elaborate de către C.J.C.E., a cărei misiune principala prevăzuta de Tratatul institutiv si modificatoare este aceea de a asigura respectarea dreptului comunitar in interpretarea si aplicarea Tratatelor.

⁹ Tudorel Ștefan – „Introducere în dreptul comunitar”, Editura C.H.Beck, București, 2006

II.3 Izvoarele complementare

Alături de actele comunitare, exista o serie de acte derivate numite „atipice”. In aceasta categorie intra următoarele acte comunitare: așa-numitele acte interne, care cuprind regulamentele de organizare si funcționare a organelor sau instituțiilor, statute, regulamente financiare, etc., pe de o parte, iar, pe de alta parte, actele sui generis, si anume: hotărâri cu caracter general, rezoluții, declarații, concluzii, programe de acțiune, comunicări ale Comisiei, acorduri inter-instituționale.

Adoptarea acestui tip de acte a fost legitimata de C.J.C.E., sub rezerva ca acestea sa nu deroge de la prevederile Tratatelor constitutive, principiu valabil, de altfel, pentru întregul drept derivat ai cărui emitenți sunt instituțiile comunitare.

II.3.1 Actele interne ale instituțiilor comunitare

Aceste acte privesc activitatea interna a instituțiilor. Este vorba despre: *statute, regulamente interne, regulamente financiare etc.* (fiecare dintre instituțiile comunitare are dreptul, prevăzut de Tratat, de a-si elabora Regulamentul de organizare interna si de funcționare); *acte pregătitoare in cadrul etapelor procesului decizional* (in aceasta categorie intra: propunerile Comisiei, programele generale pe care trebuie sa le adopte instituțiile, recomandarea adresata de Comisie Consiliului in vederea încheierii unui acord internațional, deliberarea Consiliului cu privire la negocierea si încheierea unui acord internațional); *acte care modifica dispozițiile instituționale ale Tratatelor* (la cererea C.J.C.E., Consiliul, statuând cu unanimitate, poate creste numărul judecătorilor si poate face adaptările necesare modului de organizare a sesiunilor Curții in plen sau in Camere).

II.3.2 Actele sui generis

Hotărâri având caracter general. Aceste hotărâri sunt acte generale care nu au destinatari desemnați. Poate fi vorba despre hotărâri prevăzute in Tratat, caz in care Tratatul însuși determina ce efecte juridice le acorda. De asemenea, poate fi vorba despre decizii de ordine interna.

Daca aceste hotărâri produc efecte juridice, atunci ele pot fi supuse controlului Curții de Justiție.

Rezoluții, concluzii, programe de acțiune, declarații adoptate de Consiliu, comunicări ale Comisiei, declarații comune. Consiliul adopta, in mod regulat, rezoluții si concluzii. Concluziile sunt adoptate in urma unor dezbateri care s-au derulat in cursul sesiunilor Consiliului. Ele pot conține declarații având caracter pur politic, dar pot conține si hotărâri cu caracter general. De aceea forța juridica a unor astfel de acte nu poate fi determinata decât in urma unei analize atente a conținutului acestora.

Rezoluțiile Consiliului conțin, adesea, un program de acțiune viitoare intr-un domeniu determinat. In acest caz, rezoluția respectiva nu poate avea efect juridic, dar poate invita Comisia sa prezinte propuneri sau sa acționeze intr-un anumit sens. Daca o rezoluție are ca obiect un domeniu care nu intra in întregime in competenta comunitara,

actul ia forma unei rezoluții a Consiliului și a reprezentanților guvernelor statelor membre.

Există obiceiul de a înscrive în procesul-verbal al Consiliului, cu ocazia adoptării actelor legislative, declarațiile Consiliului, ale Comisiei sau ale statelor membre. Aceste declarații nu au nici un efect asupra actului legislativ și nu pot servi ca instrument de interpretare, decât dacă textul actului prevede acest lucru.

Comunicările din partea Comisiei pot fi foarte diverse. Poate fi vorba despre Carti albe sau Carti verzi în legătura cu care Comisia solicită opinia instituțiilor sau a particularilor înainte de prezentarea unei propuneri legislative, rapoarte de natura diferită, dar și documente în care Comisia precizează care va fi conduita sa în viitor sau care ar trebui să fie comportamentul statelor membre sau al particularilor. Aceste comunicări nu au efecte juridice; pot, totuși, da naștere unei încrederi legitime pentru destinatari, dacă descrierea conduitei este destul de precisă.

II.4 Acordurile internaționale la care sunt parte Comunitățile europene-izvoare de drept comunitar

În ultima perioadă, activitatea în domeniul convențiilor internaționale încheiate de C.E. se afla în continuă creștere, în concordanță cu extinderea competențelor comunitare. Problema cunoașterii locului și rolului acestei surse de drept este foarte importantă, existând în doctrină două soluții în ceea ce privește aplicabilitatea acestor acorduri, în funcție de teoria adoptată: cea dualistă sau monismul.

Teoria dualistă, având ca adepți doctrinarii italieni și germani, promovează următoarea concepție: ordinea juridică internațională și cea națională sunt sisteme juridice independente, separate, care coexistă paralel.

Teoriile moniste propun soluția conform căreia norma de drept intern se afla în aceeași sferă cu cea internațională, existând un raport de supra/subordonare.

Acordurile încheiate de Comunitati. Acordurile încheiate de C.E. cu statele terțe sau cu organizații internaționale fac parte integrantă din ordinea juridică comunitară din momentul intrării lor în vigoare. Rezultă faptul că sistemul pe care se bazează C.E. este cel monist, ceea ce înseamnă că acordurile internaționale fac parte din ordinea juridică comunitară fără a fi necesară vreă măsură internă de transformare a sa. Decizia încheierii acordurilor este, deci, suficientă pentru integrarea în ordinea juridică comunitară, această integrare neavând, bineînțeles, efect decât de la data intrării în vigoare a acordului.

Acordurile încheiate de către C.E. ocupă, în ordinea juridică comunitară, un loc inferior Tratatelor, dar superior dreptului derivat.

Actele unilaterale adoptate de organele înfinitate prin acordurile încheiate de Comunitati. Regimul aplicabil acordurilor încheiate de C.E. este același și pentru actele adoptate de organele create prin aceste acorduri. Numeroase acorduri încheiate de către C.E. și, mai ales, acordurile de asociere sau de cooperare instituie organe cărora le conferă o putere de decizie. Actele adoptate în condițiile prevăzute de aceste acorduri au același rang în ordinea juridică comunitară ca acordurile înseși.

Sucesiunea la acordurile încheiate anterior de statele membre. În ordinea juridică comunitară pot intra anumite acorduri încheiate de statele membre înainte de intrarea în vigoare a Tratatelor institutive. În acest caz le este permis statelor membre să continue executarea acestor acorduri, dar acest aspect nu presupune, în nici un caz, ca acestea din urmă să fac parte din ordinea juridică comunitară. Acest lucru ar fi posibil numai dacă C.E. ar succeda la aceste acorduri.

II.5 Izvoarele nescrise

II.5.1 Principiile generale ale dreptului comunitar

Principiile generale ale dreptului comunitar cuprind următoarele categorii: unele principii ale dreptului internațional public, principiile sistemelor juridice ale statelor membre, principiile rezultate din dispozițiile Tratatelor comunitare, drepturile fundamentale ale omului. Trebuie precizat faptul că toate aceste principii sunt trecute prin „filtrul” obiectivelor comunitare, adică sunt „comunitarizate”, astfel încât, uneori, pot suporta anumite limitări pentru a fi în conformitate cu dreptul comunitar.¹⁰

Anumite principii, având origine jurisprudențială, au fost consacrate ulterior în Tratat, așa cum s-a întâmplat cu principiul subsidiarității sau cu cel al respectării drepturilor fundamentale.

Condiția impusă este aceea ca principiul să fie apt să intre în ordinea juridică comunitară, adică să nu fie în contradicție cu valorile care stau la originea tratatelor. Acesta este motivul pentru care judecătorul poate refuza să ia în considerare anumite principii de drept internațional.

Se poate afirma că sursa „naturală” a principiilor generale de drept comunitar ar trebui să fie principiile generale ale dreptului internațional, deoarece Comunitățile sunt fondate pe baza unor tratate internaționale. Totuși, C.J.C.E. manifestă o oarecare rezerva cu privire la aceste principii în măsura în care ele corespund unei organizații internaționale fondate pe raporturi de egalitate între subiectele de drept.

Sursa principală a principiilor generale rămâne dreptul intern al statelor membre, în acest domeniu C.J.C.E. având o anumită libertate.

Conținutul principiilor generale. Dacă se renunță la principiile structurale, se pot distinge trei mari categorii, și anume: drepturile fundamentale, principiile legate de respectarea securității juridice și limitarea puterii discreționare a legislativului.

Având în vedere faptul că U.E. nu dispune de un catalog al *drepturilor fundamentale*, sursele esențiale le reprezintă principiile constituționale comune statelor membre și C.E.D.O. După cum susține C.J.C.E., „drepturile fundamentale fac parte integrantă din principiile generale de drept” a căror respectare o asigură judecătorul comunitar.

¹⁰ A. Fuerea – “Drept comunitar European. Partea generală”, Editura All Beck, București, 2003

Principiul securității juridice presupune ca fiecare persoana să cunoască regulile care i se aplică și să își întemeieze, cu toată încrederea, acțiunile pe aceste reguli, ceea ce implică elaborarea unei legislații comunitare clare și previzibile.

Principiul proporționalității, inspirat din dreptul intern german constituie unul din mijloacele de *limitare a puterii discreționare*. În virtutea principiului proporționalității „legalitatea unei reglementări comunitare este subordonată condiției ca mijloacele pe care le pune în aplicare să fie apte să realizeze obiectivul legitim urmărit prin reglementarea în cauză și să nu meargă dincolo de ceea ce este necesar pentru a-l atinge, fiind înțeles că, dacă se poate alege între mai multe măsuri adecvate, trebuie aleasă cea mai puțin constrângătoare”.¹¹

Aplicabilitatea principiilor generale de drept. Principiile generale de drept constituie unul dintre elementele legalității comunitare și se impun, în această calitate, instituțiilor comunitare. Ele ocupă, astfel, în ierarhia normelor un rang superior dreptului derivat. Însa, principiile în discuție se impun și statelor membre atunci când acestea acționează în domeniul dreptului comunitar.

II.5.2 Jurisprudența Curții Europene de la Luxemburg. Metoda de interpretare utilizată de C.J.C.E.

Influența jurisprudenței asupra dezvoltării dreptului comunitar este considerabilă, datorită faptului că judecătorul comunitar se confruntă cu un sistem de drept în formare.

Jurisprudența C.J.C.E. nu reprezintă un izvor de drept comunitar în sensul cunoscut de sistemul de drept common law, hotărârile judecătorești neavând efect erga omnes. Soluțiile date de Curtea de Justiție de la Luxemburg sunt obligatorii în ceea ce privește modul în care interpretează dispozițiile dreptului comunitar.

În ceea ce privește metoda de interpretare utilizată de Curtea de la Luxemburg, aceasta este una dinamică și recurge, deseori, la principiile generale de drept.

Fără a exclude recurgerea la metodele clasice de interpretare, Curtea nu ezită să prefere anumite metode „constructive” de interpretare. Este vorba în primul rând, de interpretarea sistemică, care constă în plasarea normei interpretate în contextul general și interpretarea teleologică, ce ia în considerare scopul și obiectul dispoziției, metoda cel mai frecvent utilizată de Curte.¹²

Dreptul comunitar se prezintă ca un drept în bună parte pretorian. Astfel, Curtea este cea care elaborează: principiile structurale ale ordinii juridice comunitare; competența internațională a C.E., care este în mare parte rezultatul jurisprudenței Curții; principiul responsabilității extracontractuale a statului pentru încălcarea dreptului comunitar, principiu fondat, la rândul său, pe prioritatea dreptului comunitar.

¹¹ Idem

¹² Idem

BIBLIOGRAFIE

1. Augustin Fuerea – „Drept comunitar european. Partea generala”, Editura All Beck, București, 2003
2. Dacian Cosmin Dragoș – „Uniunea Europeana. Instituții. Mecanisme”, Ediția 2, Editura All Beck, București, 2005
3. Augustin Fuerea – „Drept comercial al afacerilor”, Ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2006
4. O. Manolache – „Tratat de drept comunitar”, Editura C.H.Beck, București, 2006
5. Tudorel Ștefan, Beatrice Andreșan Grigoriu – „Drept comunitar”, Editura C.H.Beck, București, 2007